ETO: 81'276.3-053.6:81'42:008(049.32) BOOK REVIEW

Bajtai Anna

ELTE, BTK, Nyelvészeti Doktori Iskola
bajtai.anna@gmail.com

SZÖVEGALKOTÁS ÉLETSZERŰ HELYZETEKBEN

Text Creation in Real Life Situations

Stvaranje teksta u situacijama nalik životu

Pletl Rita: *Kulturális mintázatok a tizenévesek szövegműveiben*. Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2014

Olyan téma elemzését taglalja ez a nyolcfejezetes kötet, amely a cím ellenére nem csak magyar nyelv és irodalom szakos pedagógusok érdeklődésére számíthat. A mű háttérproblémája: a diákok miért nem tudják kellő hatékonysággal alkalmazni az iskolában szerzett tudást életszerű szituációkban; ezzel minden oktató találkozott már pályafutása során. Pletl Rita ezt a kérdést az anyanyelvi oktatás, a fogalmazáskészség és a szövegalkotás oldaláról közelíti meg.

Az első fejezetben leírt oktatáspolitikai elvárások mind az állam, mind a kisebbség, mind a tanárok részéről az anyanyelvet és az azon való tanulás jogát illetően ismertek a Vajdaságban élő és oktató pedagógusok számára is: a magyar kisebbségnek tannyelvválasztási jogot biztosít az állam, azonban ez többletórákkal jár a diákok számára. Az anyanyelv oktatásának több feladatot kell ellátnia, hiszen egyrészt értékőrző és kultúraközvetítő funkciója van (normatív nyelvhasználat, középpontjában a sztenderd nyelvváltozat), másrészt nevelnie kell a funkcionális nyelvhasználatra is. E két tartalom gyakran ellentmond egymásnak, hiszen az irodalmi tájékozottság és az anyanyelvi igényesség nem fedi a különböző kommunikációs élethelyzetek környezetbeli nyelvhasználatát. Gyakorlatban a

nyelvi nevelés az irodalomórák feladatává vált; a diákok körében is az a felfogás és gyakorlat él, hogy a művelt nyelvhasználat kizárólag az irodalmi nyelvre jellemző. Ennek többek között – a kötet központi témájához visszatérve – az a negatív következménye, hogy minden olyan esetben, amikor fogalmazási teljesítményt vizsgáltak vagy értékeltek iskolaitól eltérő feladathelyzetben, a diákok teljesítménye zuhanásszerűen romlott. Erre a jelenségre nem csak a magyar nyelvszakos pedagógusok figyeltek fel, a tanárok általában is azt tapasztalják, hogy a nyelvileg gondozott szövegprodukció nem fontos más tantárgyak esetében a tanulók számára.

Az 1990-es évek elején induló oktatás-korszerűsítő törekvések felemás módon valósultak meg. Az új tanterv a képzési területeken témák szerint csoportosít, átjárások biztosításával a modulok között, valamint a tartalmi egységek rendje is kötetlen lett. Azonban – mint ahogy ez Szerbia esetében is igaz – a reformok alatt a tartalmi rész általában bővül és nem csökken. Így az irodalomanyag nagy mennyisége miatt még kevesebb idő jut a nyelvtanórákra és a képességfejlesztésre.

A fogalmazási képességvizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy az oktatásban a tervezés szakasza háttérbe szorul, hiszen a diákok jóval erősebb eredményeket mutatnak a szövegszerkesztés, mint a szövegtervezés műveleteiben. Ha a fogalmazási képesség nem fejlődik a megfelelő szintre az adott oktatási szakaszban, a következőben a diák még gyengébben fog teljesíteni.

Az első fejezet Bereiter koncepciójának ismertetésével zárul, mely szerint a fogalmazási képesség fejlődése hierarchikus képességintegrációra épül, azoknak egyfajta eredménye. A diákok nem érik el a kommunikatív írás szintjét, így az olvasók elvárásait nem tudják beépíteni fogalmazásaikba. A fogalmazási készség magas szintű fejlettsége összefüggésben van nemcsak a magyar nyelv és irodalom tantárgy követelményeivel és teljesítésével, hanem más tantárgyak ismeretanyagával is. Az elemzések arra következtettek, hogy a legalább közepes teljesítményt el nem érő diákok esetében az iskolában elsajátított ismeretanyag szervezetlen és szerkezetlen marad.

A kötet második része az elvégzett vizsgálat bemutatásával foglalkozik, kitérve annak előzményeire, szükségességére, célkitűzéseire, tárgyára és eszközeire.

A vizsgálat jellege problémafeltáró: az iskola és a környezet hatásait vizsgálja a fogalmazási sémák kialakulásában, ugyanis megfigyelhető, hogy az iskolai anyanyelvi nevelés és azon belül a fogalmazástanítás nem veszi figyelembe a környezeti kultúrát és annak természetes hatásait. A vizsgálati alanyok középiskolás diákok voltak, akiknek szabad fogalmazásokat kellett készíteniük (15–20 soros tájleíró szöveget és egy elbeszélést). Az értékelés három szempont alapján történt: tartalom, szerkezet és nyelvi megformálás.

A harmadik részben részlesen tárgyalt értékelés elméleti alapjai után a következő fejezetben a szerző az elkészült szövegek általános jellemzőit mutatja be, többek között a két kulturális minta észrevehető váltakozását vagy egymásba csúszását (kétarcúság), a giccshatást, sablonosságot és a szövegek eklektikus jellegét. A megfigyelt jellemzőknek könnyen kikövetkeztethető magyarázatuk van, ami az adott szituációból, valamint a diákok mikro- és makrokörnyezetéből ered. Az adott szituáció maga a vizsgálat volt, ahol a tanulóknak „iskolaszerű" feladatot kellett elvégezniük, azzal a különbséggel, hogy osztályzatot nem kapnak rá, és azzal az utasítással, hogy írásos produkciójuk a feladatban megadott témának, szituációnak megfelelő tartalmú, szerkesztésű és nyelvi megformáltságú legyen. A mikro- és makrokörnyezet alatt ebben az esetben az iskolát értem, ahol a diákoknak ezeket a feladatokat kellett elvégezniük (mivel a magyar nyelvhez kötött a téma, így a tantárgy és a hozzá kapcsolódó elvárásoknak is eleget kellett tenniük), valamint magát a földrajzi területet, Erdélyt, ahol a többségi kultúra hatásai nem zárhatóak ki a magyar kisebbség mindennapjaiból.

A befejező következtetések előtt, az ötödik és hatodik fejezetben élvezetes példákkal tárja elénk a szerző a szövegek megfigyelt jellegzetességeit, minden esetben összevetve azokat az iskolában tanítottakkal vagy a környezeti hatásokkal.

A kötet témája és a benne leírt vizsgálat, valamint annak eredményei hozzájárulnak nemcsak az erdélyi, de más határon túli magyar közösség nyelvhasználatának jobb megértéséhez, hiszen pontosan arra az időszakra és helyszínre fókuszál, ahol az alapok eldőlnek és meghatározóvá válnak: kisebbségi tannyelvű iskola (oktatás) többségi államban. Ebből kifolyólag nem csak magyar nyelv és irodalom szakos tanárok ismereteit bővítheti; más pedagógusok és kisebbségi szülők is különböző következtetéseket vonhatnak le belőle, de szociolingvisztikát és pszicholingvisztikát tanulmányozó kutatóknak is használható adalékanyagot jelenthet vizsgálataik során.